

Психологічні основи управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу

У статті узагальнено науково-теоретичні знання про управлінську діяльність, досліджено психологічні основи управлінської діяльності та розкрито особливості професійної діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу, проаналізовано вимоги до його психологічних знань, умінь та особистісних якостей в умовах соціально-економічних змін.

Ключові слова: управлінська діяльність, модель управління, навчальний заклад, психологічна компетентність, функціональні обов'язки, мотиваційна сфера, організаційні зміни, ефективне керівництво.

І.В. Жебчук
аспірант,

Університет економіки та права «КРОК»

Психологические основы управленческой деятельности руководителя общеобразовательного учебного заведения

В статье обобщены научно-теоретические знания об управленческой деятельности, исследованы психологические основы управленческой деятельности и раскрыты особенности профессиональной деятельности руководителя общеобразовательного учебного заведения, проанализированы требования к его психологическим знаниям, умениям и личным качествам в условиях социально-экономических перемен.

Ключевые слова: управленческая деятельность, модель управления, учебное заведение, психологическая компетентность, функциональные обязанности, мотивационная сфера, организационные изменения, эффективное руководство.

I. Zhebchuk
post graduate student,
“KROK” University

Psychological bases of management in the work of the head of a secondary school

In this article we generalized theoretical scientific knowledge about management, investigated psychological bases of management and revealed the professional peculiarities of the head of a secondary school, demands to their psychological knowledge and competence and also personal qualities in the course of social-economic changes.

Key words: management, models of management, educational institution, psychological competence, functional duties, motivational sphere, organizational changes, effective management.

Постановка проблеми

У світлі економічних та соціальних реформ, які сьогодні відбуваються в Україні, починають формуватися нові підходи до управління всіма галузями господарства і соціально-культурної сфери, що вимагає застосування нових підходів і до процесу управління освітніми організаціями. Тому роль директора школи у сучасних соціально-економічних реаліях важко переоцінити, адже саме він створює імідж школи, формує місію навчального закладу, визначає домінуючі діяльності, а головне – комплектує команду працівників.

Вивчення практичної роботи управлінських кадрів закладів середньої освіти показує необхідність підвищення ефективності їхньої соціально-психологічної підготовки.

Аналіз відповідної наукової літератури

Питання управління загальноосвітніми навчальними закладами є предметом дослідження багатьох учених (Є.С. Березняка, О.І. Бондарчук, В.І. Бондаря, Ю.В. Васильєва, Г.І. Горської, Л.І. Даниленко, Г.В. Єльнікової, А.Л. Журавльова, М.Т. Захарова, Ю.В. Зотова, Л.М. Карамушки, Б.С. Кобзаря, Ю.А. Конаржевського, Л.Е. Орбан-Лембрик, А.В. Шульдика та ін.)

Питання психологічної компетентності сучасного керівника навчального закладу висвітлено в працях Л.М. Карамушки, О.І. Бондарчук, Н.Ю. Бутенко, І.В. Сингаївської, В.В. Шпалінського, В.Є. Штанової. Сутність освітнього менеджменту та зміст діяльності керівника освіти розкрито в дослідженнях Г.А. Дмитренка, Л.І. Каращук, Н.Л. Коломінського, Ю.А. Конаржевського, В.А. Коростелева.

Водночас, як засвідчує аналіз літературних джерел, питання психологічних особливостей роботи керівників загальноосвітніх навчальних закладів вивчено недостатньо, що зумовлює актуальність дослідження даної сфери.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Стаття присвячена розкриттю ролі

психологічних властивостей керівника загальноосвітнього навчального закладу у підвищенні ефективності його управлінської діяльності.

Завдання дослідження: узагальнити науково-теоретичні знання про управлінську діяльність; на основі теоретичного аналізу з'ясувати психологічний зміст особистості керівника загальноосвітнього навчального закладу та значення відображених у ньому якостей в управлінні школою.

Виклад основного матеріалу

Управління, в широкому розумінні цього терміна, це неперервний процес впливу на об'єкт управління (особистість, колектив, технологічний процес, підприємство, державу) для досягнення оптимальних результатів із найменшими затратами часу і ресурсів. Кожен фахівець в галузі управління повинен володіти теорією, практикою і мистецтвом управляти, вміти чітко визначати цілі своєї діяльності, а також необхідні для їх досягнення стратегію і тактику, приймати управлінські рішення і нести особисту відповідальність за них [4, с.19].

Управління є найстарішою сферою людської діяльності. Воно існує стільки, скільки люди живуть і працюють разом. Тільки завдяки скоординованим діям люди могли розвиватися і створювати матеріальні та соціальні цінності. До початку ХХ ст. управління не вважали самостійною галуззю наукового дослідження. Однак з появою книги Фрідріха Тейлора «Менеджмент» або «Управління фабрикою» (1911 р.) були виділені головні принципи управлінської діяльності.

Паралельно тейлоризму виникла і розвивалась бюрократична модель управління Макса Вебера, що мала значний вплив на американську концепцію управління у 30–40-х рр. ХХ ст. За словами відомого англійського вченого Дж. Льюїса, Вебер взагалі не вірив у демократичне управління і розглядав «волю людей» як чисту фікцію, психологічно нав'язану пропагандою чи харизматичним керівництвом. Управління повинно бути елітарним. Народ не здатний вирішувати проблеми. Якщо розвиток техніки і адміністративного управління

рухається в напрямі політичної демократії, то цією самою демократією треба керувати [7, с. 90].

У 20-х рр. XX ст. відомий французький інженер Анрі Файоль, управляючий велетенської добувної і металургійної компанії, запропонував послідовну систему принципів менеджменту. Його вважають основоположником менеджменту. В основі поняття «менеджмент» лежить англійське дієслово *to manage*, що в перекладі означає «управляти». Книга А. Файоля «Основи менеджменту», опублікована в 1920-х рр., стала класикою. Завдяки А. Файолю, управління стали вважати особливою діяльністю. Так виникла прикладна міждисциплінарна наука психологія управління [6, с. 8].

Мистецтво управління – здатність людини приймати нетривіальні рішення в умовах дефіциту інформації і часу. В його основі лежать методологія і принципи науки управління, котра своєю чергою є дисципліною періоду інтеграції наук і опирається на досягнення теорії автоматичного регулювання, теорії інформації, кібернетики, економіки і реагує на зміни основних концепцій політичного життя суспільства. Разом з тим мистецтво управління увібрало в себе світові досягнення психології, логіки, риторики, етики, філософії, права, а також методи впливу на особистість і соціум [4, с. 37].

Основою будь-якого виду професійної діяльності є професійна, етична, психологічна складові. Але аналіз різних видів професійної діяльності засвідчує, що значення, місце цих складових у них різне. Основою професіоналізму всіх видів діяльності є, безумовно, професійна складова – знання, уміння, навички у відповідній сфері професійної діяльності. Не зовсім визначеною та однозначною є роль етичної та психологічної складових – етичної та психологічної культури носія відповідної професії. В багатьох випадках дані аспекти професійної діяльності просто ігноруються, особливо в інженерно-технічній. Усе це засвідчує суто технократичний підхід до поняття професіоналізму, недостатню увагу ціннісним, особистісним, психологіч-

ним засадам професійної діяльності людини та її життєдіяльності в цілому [11, с. 9].

На практиці використання знань з психології і соціології здійснюється через соціально-психологічні методи управління. Ці методи ґрунтуються на використанні соціально-психологічних факторів і спрямовані на управління соціально-психологічними процесами і психічними властивостями людей для досягнення поставлених цілей [3, с. 123].

Управління організацією у наш динамічний час є складною роботою, яку не можливо виконати успішно, користуючись простими сухими заученими формулами. Керівник повинен поєднувати як розуміння загальних істин, так і значущості багатьох варіацій, завдяки яким ситуації відрізняються одна від одної [9, с. 22].

Менеджер виступає у ролі керівника, що формує стосунки в середині організації та за її межами, мотивує членів організації на досягнення цілей, координує їхні зусилля, виступає у якості з'єднуючої ланки перед вищим керівництвом, споживачами, постачальниками і, навпаки, представляє всіх перед членами колективу, яким керує. Він повинен іти попереду та вести за собою своїх підлеглих, користуватися їхньою довірою і повагою, тобто бути лідером [14, с. 19].

Одним із вагомих чинників забезпечення якісної освіти є ефективний процес управління школою, який теж сьогодні потребує кардинальних перетворень. У своїй діяльності керівник загальноосвітнього навчального закладу керується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 778, Статутом школи та іншими нормативно-правовими актами. У Законі України «Про освіту» та Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI ст. визначено стратегічне завдання – забезпечити перехід від традиційної до державно-громадської форми управлінської діяльності.

На сучасному етапі розвитку освіти

керівники навчальних закладів мають опанувати позицію суб'єкта діяльності, бути активними учасниками реформування освіти. Процес організації науково-методичного супроводу щодо підвищення компетентності керівних і педагогічних кадрів свідчить про те, що в разі систематичної і цілеспрямовано роботи із застосуванням її різних форм і методів (на шкільному, районному, обласному рівнях) педагогічним працівникам вдається розвинути свій потенціал до такого рівня, коли він стає носієм передового педагогічного досвіду [13, с. 19].

Дослідниками визначено структуру професіоналізму керівників загальноосвітніх навчальних закладів, умови та чинники його розвитку [16]. Загальні вимоги до керівника сучасної школи розроблено С.М. Мартиненко, до змісту яких включено такі складові компетентності: стратегічна, соціальна, функціональна, управлінська, професійна [8, с. 8].

На думку Л.І. Даниленко, до професійних, інтелектуальних, особистісних характеристик, що передбачені кваліфікаційними вимогами, належать: набуття керівником знань про сучасні наукові підходи в управлінні, принципи, функції, форми та методи управління; розвиток умінь керівника вносити суттєві позитивні зміни в психологічний клімат колективу, в організаційну структуру закладу, до своїх функціональних обов'язків, до підлеглих [2, с.43].

Важливою професійною складовою керівника школи є його психологічна компетентність. Це означає, що керівник має володіти необхідними психологічними знаннями, умінями і навичками. Різноманітність управлінських функцій вимагає від керівника перш за все саме психологічної компетентності, яка є важливою складовою управлінської компетентності [12, с. 323; 1, с. 22-34].

Керівник школи повинен бути практичним психологом, який розуміє, що вчителя не можливо змусити бути добросовісним, дисциплінованим і творчим педагогом. Він повинен хотіти цього сам. Керівнику важливо психологічно налаштувати його на це. Це все досягається через формування у

членів педагогічного колективу педагогічного напрямку, під яким розуміється інтерес до вчительської професії і схильність займатися нею. Це поняття включає чітке уявлення про мету педагогічної діяльності, мотиви, що до неї спонукають, емоційне ставлення до своєї професії (любов, задоволеність тощо). Для формування педагогічного напрямку керівнику школи дуже важливо уміти вливати на формування і розвиток мотиваційної сфери вчителя, створювати ситуацію успішності його роботи, а також такі стосунки в колективі, які сприяли б формуванню позитивної мотивації у діяльності педагога. Задоволеність професією призводить до того, що педагогічна діяльність стає необхідністю [5, с.132].

Сучасний керівник повинен бути носієм організаційних змін. Це особистість, яка вміє виробляти нові підходи до вирішення проблем; фахівець, який пропонує нові цінності серед співробітників і готовий переборювати тривалі труднощі, оскільки процес знаходження нового найчастіше розтягується на тривалий час. Керівник повинен бути не тільки генератором нових ідей, але й уміти керувати процесом збагнення нового. Його мислення має бути творчим, що виражається в умінні відкидати традиційні, стандартні та знаходити нові, оригінальні рішення, в умінні мислити варіативно (передбачати кілька можливих варіантів вирішення проблеми) й вибирати оптимальне [15, с. 5].

Для ефективного керівництва колективом компетентній людині з розвинутими діловими якостями мають бути притаманні вольові риси, що дозволяють свідомо керувати власною поведінкою і діяльністю та пов'язані з подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод. Також важливе значення для менеджера має така особистісна характеристика, як упевненість у собі, що проявляється через наявність у людини чіткої мети та рішучих дій заради її досягнення [10, с. 32].

Висновки

Професійна управлінська компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) є складним струк-

турним утворенням, тобто складною компетентністю, яка розпадається на більш дрібні. З урахуванням сучасних наукових надбань управлінська компетентність керівника ЗНЗ розуміється як інтегральна здібність зрілої особистості керівника будувати свій поступальний професійний розвиток з постійним ускладненням завдань і зростанням рівнів досягнень. Це найбільш повно мобілізує внутрішні ресурси керівника щодо їх оптимальної реалізації в конкретних умовах управлінської діяльності.

Важливою умовою особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів є організація соціального «клімату», що передбачає застосування

соціально-психологічних механізмів як засобів інтеріоризації зовнішніх соціальних впливів і сприяє актуалізації потреби особистісного розвитку управлінців шляхом забезпечення їх активної взаємодії, спільної діяльності, використання активних соціально-психологічних форм і методів.

Ефективність управління сучасними освітніми організаціями значною мірою залежить не тільки від урахування їхніми керівниками психологічних особливостей індивідуальних об'єктів управління, а й уміння управлінського персоналу діагностувати психологічні характеристики групових об'єктів управління, зокрема враховувати особливості психологічного клімату колективу та прогнозувати його розвиток.

Література

1. Бондарчук О.І. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посіб. / (О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, О.В. Брюховецька та ін.; за наук. ред. О.І. Бондарчук). – К.: Наук. світ, 2012. – 190 с.
2. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи / Л.І. Даниленко. – К.: Логос, 1998. – 138 с.
3. Завадський Й.С. Менеджмент: Підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / Й.С. Завадський. : У 2 т. Т. 2. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. – 640 с.
4. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления. Учебник для вузов по специальности «Менеджмент» / В.И. Кнорринг. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА • М), 2001. – 528 с.
5. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю.А. Конаржевский. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. – 224 с.
6. Кулініч І.О. Психологія управління: підручник для вищої школи / І.О. Кулініч. – К.: Знання, 2011. – 415 с.
7. Льюис Д. Марксистская критика социологических концепций Макса Вебера : Пер. с англ. / Д. Льюис ; Ред. А.Г. Здравомыслов. М.: Прогресс, 1981. – 198 с.
8. Мартиненко С.М. Оновлення управлінських функцій керівника сучасного навчального закладу в умовах реформування національної системи освіти / С.М. Мартиненко // Управління школою. – 2003. – №7. – (19) березня. – С. 8-9.
9. Мескон М.Х. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – М.: Дело, 1992. – 702 с.
10. На допомогу менеджерам освіти. Ч. VIII. Сучасний керівник навчального закладу – менеджер освіти. – Тернопіль : Астон, 2003. – 344 с.
11. Прищак М.Д. Психологія управління в організації : навчальний посібник / М.Д. Прищак, О.Й. Лесько. – Вінниця, 2012. – 141 с.
12. Сингаївська І.В. Форми та методи вдосконалення психологічної компетентності керівників освітніх організацій / І.В. Сингаївська // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України, редкол. : О.Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 5(18) / голов. ред. В.В. Олійник. – 2011. – С. 323-331.
13. Сорочан Т. Нові категорії педагогіки: науково-методичний супровід / Т. Сорочан // Шлях освіти, – 2002 – №3, 15-19 с.
14. Ходаківський Є.І. Психологія управління : підручник / Є.І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т.П. Грабар – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 664 с.
15. Шпалінський В.В. Психологія управління : навчальний посібник для керівників навчальних закладів, практичних психологів, учителів та вихователів / В.В. Шпалінський, К.А. Помазан. – Х.: Веста = Ранок, 2002. – 128 с.
16. Шулдик А.В. Психологічні особливості розвитку професіоналізму керівників загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10 / А.В. Шулдик; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ, 2014. – 20 с.